

1 8 9 6

НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА АКАДЕМИЯ
ФАКУЛТЕТ ЗА ИЗЯЩНИ ИЗКУСТВА
КАТЕДРА “СКУЛПТУРА”

АВТОРЕФЕРАТ

към дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен
„Доктор“

**ЛАВАТА КАТО МАТЕРИАЛ ЗА СЪВРЕМЕННА
СКУЛПТУРА И ПРИСЪСТВИЕТО Ѐ КАТО ТЕМА
ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 20 ГОДИНИ.**

Докторант: Елена Георгиева Яневска

Научен ръководител: доц. Цветослав Христов

Рецензенти:

СОФИЯ

2023

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	3
I. ГЛАВА: ЖАЖДА ЗА ЛАВА.....	8
ПОТОЦИ ЛАВА ОТ МИНАЛО КЪМ НАСТОЯЩЕ (обзор на времето)	
ЖАЖДА ЗА НАТУРАЛНИ МАТЕРИАЛИ	
В ТЪРСЕНЕ НА ЛАВАТА	
II. ГЛАВА: ЛАВАТА И НЕЙНИТЕ ИЗВОРИ.....	9
МАГМАТИЗЪМ И МАГМЕНИ СКАЛИ	
ВИДОВЕ ВУЛКАНИ	
ЛАВОВИ ПОТОЦИ	
III. ГЛАВА: СРЕЩА.....	11
ОГЪН И ВОДА. БЪД ТОРПИН И ФОТОГРАФЪТ ДЪГ ПЕРИН	
ВУЛКАН ОТ ВУЛКАН. КИМБЪЛ ТРЪМП	
МАГИЯТА МАГМА. СТИВЪН ЛАНГ, РЕЙМЪНД ПЕЛТЪН И АВИ КЮРИАТИ.	
ЕКСТРМНИЯ ХАВАЙ. СТИВЪН ЛАНГ	
ПАКАЯ, ПОСЛЕДНИЯТ ПОБЕДИТЕЛ. ДАНИ ОСБЪРН	
ИЗВОДИ И ПРИНОСИ.....	14
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	20
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА.....	21
НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА.....	22

УВОД

“В развитието на Земята могат да се определят два етапа – звезден и планетарен. Геологията се занимава с втория. Тя разглежда в хронологичен ред всички геоложки събития и явления, които са се извършили от създаването на планетата до наши дни.”¹ Най-голямото подразделение на геохронологката скала е геоложкия еон, който се определя на базата на някакво забележимо събитие в историята на Земята. Един еон се състои от няколко ери. Геоложките ери от своя страна се разделят на периоди, а геоложките периоди се делят на епохи. До неотдавна бяха дефинирани само два еона – докамбрий и фанерозой. Докамбрий или още т.нар. криптозойски еон обхваща около 85% от историята на Земята и се счита, че е започнал преди 4,7 милиарда години. Той обхваща образуването на Земята като продължение на развитието на Слънчевата система и началото на формиране на земната кора. Геологията определя бившите ери на докамбрия: хадей, архай и протерозой като самостоятелни еони. Еонът фанерозой е започнал преди около 550 млн. години и причината за неговата поява в геохронологката скала е появата на живи организми с твърда черупка. Сега ние живеем в еон фанерозой, ера ценозой, период кватернер и епоха холоцен.

И така, благодарение на редица обстоятелства, през последните 4,7 млрд. години, ето ни и нас – крехки, мимолетни, мислещи същества – в резултат на няколко еона, знаещи прекалено малко, но със закодирана космическа информация. В търсене на вселенския код човечеството тръгва по два основни пътя – този на науката и този на религиите. Това са два пътя, които често се пресичат и чийто граници се размиват. Голяма част от творците се опитват да намерят своите отговори чрез сливането на двете посоки, доказвайки, че те са взаимно свързани. Авторите се стремят да изследват вътрешните и външните процеси, да ги преведат чрез средствата на изкуството и да изведат сентенции, съдържащи основната информация за нашия свят. В търсене на генома някои прибягват до най-суровата и натурална материя, която ни е позната – лавата. Тя носи в себе си разтопената история на няколко еона и отвъд тях – до безкрая. Тя е повратното състояние на материята, от която е изграден нашият свят. Останалото е тайнство и космическа тишина. Тайнството привлича авторите и, осъзнато или не, те го преживяват през целия си творчески процес. Някои правят изображения от самата лава, други запаметяват личното си приключение при срещата с течната земя на електронен носител, трети репродуцират процеса на топене на скалната маса. Творческият процес е свързан със силно вътрешно преживяване, в което идея и материал стават едно.

---

¹ КУРЧАТОВ, Всеволод, 2004. *Геология за всеки*. София: Пенсофт. ISBN 954-642-221-5.

Обект на настоящото изследване е използването на течна гореща лава като материал за съвременна скулптура. Акцентът е поставен върху последните двадесет години в световната пластика.

Предмет на изследването са научни текстове и публикации относно лавата, като са разгледани източници в областта на историята, теологията, геологията и вулканологията. Вниманието е насочено върху географските, физико-химичните и структурните данни на материала, оказващи влияние върху художествения процес. В настоящия научен текст предмет на изследване са авторите, експериментирали и работили с разтопена скална маса и резултатите от техните артистични търсения. Проучени са проектите на авторите, разработили темата „лава с други материали и технологии“. Предмет на настоящото изследване са и опитите за постигане на огнетечна топилка чрез претопяване на лавови скали. Представени са свързаните с тях научни текстове, художествени албуми, електронни статии и публикации, документални и любителски кадри.

Темата „**Лавата като материал за съвременна скулптура и присъствието ѝ като тема през последните 20 години**“ до този момент не е била обект на обстойно литературно проучване. Наличните научни публикации в тази посока са малко на брой и не оформят задоволителна представа за явлението. Прегледът на българската научна литература по темата показва, че подобно теоретично изследване не е предприемано. Сложната специфика на този вид скулптурни изображения естествено ги поставя в граничната зона между вулканологията, геологията и изкуствознанието.

Геологията и вулканологията имат сходна гледна точка към образуванията и формите от застинала лава. Учените разглеждат и изследват произхода и свойствата на застиналите форми от лава и как те се променят във времето. И обратното – по измененията, които настъпват в строежа на скалите, специалистите изчисляват времеви периоди, съдят за отминалите климатични условия и цикли на планетата. Вулканологията не разглежда естествените образувания като обекти с естетическа стойност, а вниманието ѝ е насочено към геоложките процеси, довели до формообразуването им. В настоящия теоретичен труд са приложени знания от геологията и вулканологията в сферата на изкуството. Това, ще допринесе за навлизането на един нетрадиционен материал в полезрението на българските скулптори.

Дисертацията има за цел да защити хипотезата, че натурална, течна, червена, гореща лава, извираща от вулкан, е материал за творчество, както и че подобно творческо поведение е обект на изкуствознанието. Десетилетията системен и

нестихващ интерес от страна на представените автори свидетелстват за сериозността на проведените от тях експерименти със суровия натурален материал. Направените паралели с изброените по-горе научни сфери демонстрират, че творческият процес при работа с лава засяга широк диапазон от художествени и научни интереси и спокойно може да се определи като обект на изкуствознанието.

В световната история тези, които са се обърнали към натуралната лава като материал за работа, са малцина, но стотици от тях истински се вълнуват от подобно вещество и биха предприели творческо преживяване с него. Практическата значимост и приложимост на настоящото изследване се изразява в това, че то спомага за улесняване на бъдещи изкуствоведски, научни и творчески реакции.

Настоящото изследване си поставя следните основни цели:

- Да направи анализ на всички аспекти, отнасящи се до творческата дейност с материала лава в полето на световната скулптура.
- Да събере, представи и систематизира цялата необходима налична информация за творческа работа с течна лава.
- Да демонстрира потенциала на лавата като материал за творчество.
- Да представи всички автори, които са използвали темата лава през последните двадесет години с цел нови творчески интерпретации, за да се подчертае интересът към първичната материя.
- Да систематизира и представи различни методи за добиване и обработка на разтопена скална маса, използвани от скулптори през последните две десетилетия (прилики и разлики).
- Да анализира труда на всички автори, които са използвали материала лава, извираща от вулкани, с цел творчески интерпретации.
- Да утвърди материята лава като материал за творчество.
- Да предложи изводи, обобщения и препоръки за теорията и практиката.
- Да стимулира и подпомогне у българските автори стремежа към експериментирание с непознати и нестандартни, материали.

Във връзка с набелязаните цели е необходимо решаването на следните задачи:

- Да се очертае обзор на времето, в който да се потърсят и анализират причините за малкия брой автори, атакували лавата като материал за скулптура.
- Да се проследят отношението и духовната връзка на човека и природния феномен от античността до наши дни и нейният религиозен израз като причина за липсата на подобна практика в пластичните изкуства.

- Да се разгледа страхът от природната стихия като една от причините за липса на творческа дейност с червена течна лава.
- Да се очертаят факторите, довели до жаждата за натурални материали като творческа реакция в съвременния свят.
- Да се определи значението на материала в скулптурата според литературата и да се анализира как лавата се вписва в това определение.
- Да се илюстрира мястото на свободните и натуралните лавови форми в търсенията на световните и българските автори в различни пластични художествени направления, тенденции и прояви, с разнообразни материали и мащаби, с цел да се демонстрира интересът към първичната материя.
- Да се намерят сходства с вече познати материали, техники и технологии за скулптура, които да доведат до изводи за потенциалните възможности на материала лава.
- Да се издирят примери и автори, използвали червена гореща лава, постигната чрез вторично претопяване на застинали магмени скали в контролирана среда.
- Да се потърсят възможности за прилагане на вече съществуващи технологии към работа с вторично претопяване на застинали магмени скали в пещ.
- Да се издирят, определят и открият значимите геофизични, химични и морфологични данни, необходими за осъществяването на творческия процес с течни скали от вулкан.
- Да се очертаят видовете, особеностите и условията на вулканичните терени. Да се опишат лавовите потоци като източник за добив на материал за творчество.
- Да се издирят автори, използвали червена гореща лава, извираща от вулкан в творческия процес.
- Да се представят мотивите, целите и философско-религиозните възгледи на авторите, които използват натурална лава като материал за творчество.
- Да се проучат технологиите и техниките за първична и вторична обработка, които творците прилагат при работа с течни скали, извиращи от вулкан.
- Да се проследят химичните и физичните свойства на лавата и условията на средата, които авторите вземат предвид по време на работа.
- Да се разгледа доколко структурата на материала позволява формообразуване, установено от досегашния опит на авторите, работещи с течни ефузивни скали.
- Да се установи колко време отнема целият процес – от планирането, през технологията, проучванията и организацията – до финалната реализация на проекта.

Литературно проучване цели да разгледа темата в исторически, научен и теоретичен план. Ще бъдат приложени посочените по-долу **методи и подходи** за достигане на поставените цели.

- **Иконографският метод** се използва широко в литературни и научни текстове от сферата на изкуствознанието. Той служи за изследване на произведения на изкуството чрез описание и тълкуване на визуални белези. В конкретния случай иконографският метод се налага да бъде използван, за да бъдат намерени сходства и разлики между разглежданите художествени обекти на автори, които работят с лава или с други материали. На базата на откритите зависимости са направени нужните изводи, които служат за доказване интереса на авторите и очертават потенциала на лавата като материал за творчество.
- **Сравнително-исторически** или **компаративен метод** се използва за доказване на сходства между обекти и явления, случили се в различно време, чрез съпоставяне. За да има той успех се извършва логическо и научно сравняване на еднородни понятия, предмети и ситуации, и то по признаци, които имат съществено значение. В случая общото, което се търси, е материалът за творчество – лава, както и причините за пораждање на интереса към нея. Посоченият метод осигурява възможност за откриване на сходства в търсенията на творци от различни епохи с различни художествени методи и технологии, обединени от интереса към лавата като материал за творчество. В настоящето литературно проучване сравнително-историческият метод се използва и за откриване на общата представа за наказателния свят и понятието „ад“ в различни религии от различни епохи. Този подход служи за доказване на връзката между творческия импулс или липсата му и теологичното отношение на хората към лавата.
- **Структуралният подход** дава възможност да се разкрие дълбочината, до която е достигнал материалът лава в нашия свят – буквално и преносно. Описва каква роля има първичната материя във формирането на нашите възприятия за реалността.
- Употребата на **семиотичния подход** е необходима за разглеждания въпрос, тъй като художниците, обърнали се към материала лава, проявяват подчертано отношение към символното значение на първичната материя, което категорично се вижда в творческия им процес и в резултатите от него. Това е причина произведенията им да носят общо послание.

- **Биографичният метод** е необходим за откриването и изследването на сведения за живота на личностите, които са обект на настоящото проучване. Биографичните данни дават възможност да се проследи творческият път на автори, които са достигнали до идеята за работа с червена гореща лава, извираща от вулкан, на такива, които чрез вторично претопяване на базалтови скали в контролирана среда правят художествени опити и на личности, които залагат темата лава в творчески интерпретации с други материали.

ГЛАВА I ЖАЖДА ЗА ЛАВА

В „Лавата като материал в световната скулптура и присъствието ѝ като тема през последните двадесет години” се предвижда да се разгледа основната идея в три глави – „Жажда за лава”, „Лавата и нейните извори” и „Среща”.

В глава I – „Жажда за лава” – са обособени три заглавия: 1. „Потоци лава – от минало към настояще”; 2. „Жажда за натурални материали” и 3. „В търсене на лавата”.

В част I.1. – „Потоци лава от минало към настояще” – е направен обзор на времето, в който се изследва отношението на хората към първичната материя от ранните епохи и цивилизации до наши дни. Анализирани са причините за липсата на каквито и да е данни за работа с огнетечна скала като материал за творчество в древността. За целта е разгледана силата на култа към огнената стихия като една от основните причини за това. Търсят се следи в религиите от античността до наши дни в опит да се докаже връзката на вулканичните потоци с представата за ада (долната земя). Обърнато е внимание върху страха на творците от физическата опасност при работа с течна лава и са посочени част от поводите за тези опасения. Следва обзор на съвременната ситуация и факторите, довели до интереса на творците към разтопените, горещи, течни скали като художествен материал. Анализирана е съвременната обстановка в света на изкуството, с акцент към съчетаването на наука и религия в творчеството на днешните автори.

Целта в част I.2. – „Жажда за натурални материали” – е да се демонстрира бъдещият потенциал на течната лава като материал за скулптура. Представени са автори, които разработват темата лава чрез други материи, техники и технологии. Някои от тях са привлечени от специфичната морфология на ефузивните скали за създаване на конкретни форми и изображения. Жаждата за сурова натура отвежда други автори до първичната материя на земята. Свободните и натурални форми на

лавата се проявяват в търсенията на световни и български автори в различни пластични, художествени направления и прояви с разнообразни материали и мащаби. По този повод е разгледан въпросът за значението на материала като цяло в пластичните изкуства и в частност – размислите на Иван Лазаров свързани със значението на материала в скулптурата.

В част **I.3.** – **„В търсене на лавата”** – се описват опити за симулация на огнетечна топилка. Споменати са първите експериментални опити на геофизика Сър Джеймс Хол от Дъглас (Sir James Hall of Duglass) да разтопи лавови скали с цел научни изследвания в областта на геологията, както и единични случаи на домашни опити за репродуциране на лава. Основна част от втората половина на първа глава е **„Проектът Лава”** (Lava projekt) на Сиракузкия университет (The Syracuse University), който е в сътрудничество между скулптура Боб Висоцки (Bob Wysocki), доцент в катедра по изкуствата, и геолога Джеф Карсън (Jeff Karson), професор в катедра по земни науки. Екипът създава технология за разтопяване на магмени скали в контролирана среда. Целите на проекта включват научни експерименти, артистични прояви и нагледни образователни практики. Разгледани са постигнатите от екипа резултати и на тяхна база е изведено идейно предложение от страна на докторанта за адаптиране на технологията и за създаване на конкретни изображения. За целта е направен паралел в техническо отношение с технологията за отливане на чугун върху леярска пръст.

ГЛАВА II

ЛАВАТА И НЕЙНИТЕ ИЗВОР

В глава II – **„Лавата и нейните извори”** – е проведено обстойно проучване и систематизиране на важна за работата с лава техническа информация. Творческият контакт с тази материя налага комбинирането на много знания и умения. За целта, е прегледана и цитирана литература от сферата на геологията и вулканологията. Представена е специализирана научна информация от периодични и непериодични издания, статии и публикации от библиотеката на Българското геологическо дружество. Научна литература и материали по темата са издирени в още местни и чуждестранни библиотеки, както и в онлайн пространството. Информацията е систематизирана в три части със следните заглавия: **1.,„Магматизъм и магмени скали”, 2.,„Видове вулкани” и 3.,„Лавови потоци“.**

В част **II.1.** – **„Магматизъм и магмени скали”** – е проведено задълбочено проучване и систематизиране на научно-техническа информация, свързана с лавата –нейния произход, физико-химични свойства и трансформации. За целта е представена

научна литература за магматизма, в която е дефинирано какво включва в себе си това понятие. Разглеждат се двата основни вида магматизъм: *интрузивен магматизъм (плутонизъм)* и *ефузивен магматизъм (вулканизъм)*. На тази база се формира разликата в термините „магма” и „лава”. След като се дефинира, че лавата произхожда от магмата се налага обстойно проучване на интрузивния магматизъм. Обзорът на техническата информация за магмата включва произход, същност, класификация, температура, състав и свойства на подземната огнетечна топилка. Тези характеристики предопределят структурата и поведението на лавата, което е от голямо значение за авторите, посягащи към първичната субстанция на земята като материал за скулптура. В интерес на художествените опити и евентуалните резултати се проучват двата основни вида магмени скали, оформени вследствие на кристализиране под земната повърхност – интрузивни скали (плутонични) и тези, които се формират след изливането на магмата върху земната повърхност – ефузивни скали (еруптивни, вулканични). Дефиниция на тези понятия откриваме в енциклопедии, научни статии, публикации в онлайн пространството, както и в статията, озаглавена „Магматизъм и магмени скали”² на професор Цанко Цанков и в енциклопедичния труд на Всеволод Курчатов „Геология за всеки”³.

В **част II.2. – „Видове вулкани”** – се представя информация за характерните особености на творческото работно пространство на терен (в околностите на действащ вулкан). Разгледани са различните видове вулкани, както и причините за техните типови характеристики. Изброена и систематизирана е информацията за продуктите на вулканична активност и пост вулканичните явления. Следва оглед на географското разпределение на вулканите. Основна информация добиваме от „Енциклопедия на вулканите”⁴. Важен източник са и книгите: „Когато земята се тресе”⁵, „Срещи с дявола”⁶ и „Огън и вода”⁷ на Харун Тазиев (Haroun Tazieff), който е белгийско-френски вулканолог, геолог и писател с авторитетни научни постижения.

В **част II.3. – „Лавови потоци”** – се представят характерните особености на мястото за добив на натуралния материал за творчество. За целта се разглеждат основните типове лавови потоци и факторите, определящи тяхното поведение – състав

---

² ЦАНКОВ, Цанко. 2012. Магматизъм и магмени скали. *Научен свят* [онлайн]. ©2012-2020. Публикуван 9 октомври, 2012 [Прегледан 6 декември 2021]. Достъпен от: <http://www.nauchensviat.eu/magmatism-magmatic-rocks.html>

³ КУРЧАТОВ, Всеволод, 2004. *Геология за всеки*. София: Пенсофт. ISBN 954-642-221-5.

⁴ SIGURDSSON, H., Bruce Houghton, Hazel Rymer, John Stix, Steve McNutt. 1999. *Encyclopedia of Volcanoes*. Academic Press. ISBN: 978-0126431407.

⁵ ТЕРЗИЕВ, Харун, 1968. *Когато земята се тресе*. Наука и изкуство, София, 1968.

⁶ ТЕРЗИЕВ, Харун, 1969. *Срещи с дявола*. Наука и изкуство, София, 1969.

⁷ ТЕРЗИЕВ, Харун, 1969. *Сред огън и вода*. Наука и изкуство, София, 1969.

на лавата, температура, наклон, скорост на ефузията, везикуларност, кристалност, водно съдържание, природата на повърхността, върху която тече лавата, и др. Посочени са трите основни типа лавови потоци и техните характеристики, които са от значение за добива на лава с цел творчески процес. За техните особености и личната си среща с тях Сим Сип (Siim Sepp) разказва в своята статия „Видове потоци лава” (Types of Lava Flows)⁸. Всеки поток от лава е уникално събитие: „експеримент от природата”, който е трудно да се изучава и който не може да се повтори. За да предвидят и организират работния си процес, творците се нуждаят от подобна научна информация.

ГЛАВА III СРЕЩА

В глава III, озаглавена „Среща”, са представени авторите, работили с течна гореща лава, извираща от вулкан. Творци, различни като технология и подход към материала, но споделящи общата страст към първичната материя. Анализират се мотивите и предварителната подготовка на авторите, както и работният процес, условията на средата и художествените резултати. Глава III е разделена на пет части, озаглавени: 1. „Огън и вода – Бъд Търпин и фотографът Дъг Перин”, „2. „Вулкан от вулкан – Кимбъл Тръмп“, 3. „Магията магма – Стивън Ланг, Реймънд Пелтън и Ави Кириати“, 4. „Екстремният Хавай – Стивън Ланг“ и 5. „Пакая – последният победител”. В уводната част на глава III е представен експонат от Национален природонаучен музей, БАН, София, Зала 4, който представлява сувенир от лава с релефно изображение на вулкана Везувий.

В част III.1. се описва и анализира нестандартният опит за творчество с лава на Бъд Търпин (Bud Turpin) и фотографа Дъг Перин (Doug Perrine). Двамата авантюристи се гмуркат под водите на Хавайските острови, там където лавата от вулкана Килауеа се влива в океана. При екстремни условия те стават преки свидетели на процеса, при който лавата достига океана и и наблюдават нейното подводно поведение. Екипът представя кратък филм, озаглавен „Възглавница от лава” (Pillow Lava)⁹, както и снимков материал, от които придобиваме представа за творческия акт. Допълнителна информация от онлайн статии, интервюта, коментари и публикации по темата са обект на настоящото теоретично изследване, за да се проследят творческото преживяване и мотивите на Бъд Търпин.

---

⁸ SIIM SEPP, 2015. Types of Lava Flows. *Sandatlas* [online]. Published in 2015. [Accessed 20 June 2022]. Available from: <https://www.sandatlas.org/types-lava-flows/>

⁹ LAVA OCEAN TOURS, 2008. *INC. Pillow Lava - Lava Dive Hawaii* [online]. Published on 1.07.2008. [Accessed at June 21, 2022]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=gn_IW5Vsxaw

В част III.2. – „Вулкан от вулкан“ – се разглежда художественият жест на Кимбъл Тръмп, един автор, който работи в сферата на стъклообработването. Представа за този опит придобиваме от филмовите кадри, озаглавени “Създаване на вулкан от вулкан” (Creating volcanoes out of volcanoes)¹⁰, заснети от Лий Хилберт (Leigh Hilbert) на южното крайбрежие на големия остров на Хавай на 16 октомври 2010 г. Майсторът на духането на стъкло Кимбъл Тръмп (Kimball Trump) създава малки форми на вулкани със своите професионални тръби, използвайки необработена 2000-градусова лава. Благодарение на този пример можем да направим съпоставка между поведението на лавата и това на стъклото и да потърсим сходства и разлики в тях като материал за скулптура. За тази цел е представена информацията относно стъклообработването и неговите технологии. В резултат на проучването е направен извод, че само част от технологиите за обработка на стъкло са подходящи за работа с лава поради нейния сложен химичен и минерален състав.

Част III.3 представя художествения колектив на Стивън Ланг (Stephen Lange), Реймънд Пелтън (Raymond Pelton) и Ави Кириати (Avi Kiriaty), в които тримата изследователи споделят помежду си страстта към първичната материя. Авторите са разгледани поотделно като акцентите падат върху техните мотиви, подготовка, технологии, изводи, художествени търсения, крайните постигнати форми и послания. За целта е анализиран филмът „Магма магия“ (Magma Magic)¹¹, излъчен по публичния телевизионен канал Спектрум Хавай (Spectrum Hawaii) през 1987 г. Действието се развива до скалистия източен склон на квартал Пуна на вулкана Мауна Лоа (Mauna Loa) на Хавайските острови. От допълнителна научна литература са установени вида и местоположението на вулкана, както и характерните данни за лавата, извираща от него. Проследено е теологичното отношение на тримата автори към първичната материя, проявено по различен начин при всеки от тях.

В част III.4. – „Екстремният Хавай“ на Стивън Ланг е проучен фрагмент от филма „Екстремният Хавай“ (Extreme Hawai'i)¹² на телевизия Дискавър (излъчен за първи път през 2001 г.), в който за име на артиста е посочено Стив Ланг (Steve Lang), а действителното име на твореца е Стивън Ланг (Stephen Lange). 14 години по-рано той твори на същото място заедно със Реймънд Пелтън и Ави Кириати. Този път неговият помощник е прекрасната му дъщеря Хилъри. Видеото съдържа кадри от процеса на формоване на течна гореща лава в бял, подобен на шамотен, калъп и отливане на

---

¹⁰ HILBERT, Leigh, 2010. Creating volcanoes out of volcanoes. *Hawaiian lava daily* [online]. Published on October 18, 2010. [Accessed 16 December 2021]. Available from:

<http://hawaiianlavadaily.blogspot.com/2010/10/creating-volcanoes-out-of-volcanoes.html>

¹¹ PHIL WILSON, 2022. Lava Sculpture/Magma Magic 1987 [online]. Published on 20 May 2022. [Accessed 28 June 2022]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=iQ2zxBR3hOM>

¹² COIN-COIN LE CANAPIN, 2007. Lava sculpture [online]. Published on July 26 2007. [Accessed on November 10, 2021]. Available from: <https://youtu.be/qH0Ekmx7Aek>

човешка маска с лика на дъщеря му. Предвид информацията, която имаме от предишните му опити през 1987 г., можем да съдим за материала на калъпа и технологията на отливане. Кадрите са заснети през тъмната част от денонощието, което позволява да се открият лавовите потоци и да се определи къде лавата е с най-висока температура. Това дава повод отново да се разгледа статията на Сим Сип „Видове потоци лава”, в която се представят конкретни данни за връзката между цвета и температурата на лавата.

В част III.5. – „Пакая, последният победител“ се разглеждат невероятните експерименти на Дани Осбърн (Danny Osborne), който работи с натурална гореща лава, извираща от вулкан, и прави сериозни дългогодишни научни проучвания в тази посока. Той е първият автор, разработил метод за формоване на червена течна гореща лава чрез отливане в бронзови калъпи при вулкана Пакая, в Гватемала през януари 2010 г. Формите, излезли от калъпите, изобразяват шапки, които са натоварени със социална тематика, подчертана от символичността на материала. Паралелите и изводите са направени основно на базата на многократно проведени интервюта с автора и цитирани в три есета, написани от Дирдри Мълроуни (Deirdre Mulrooney) през юни 2010 г.: „Огнената лава е посланието” (Red Hot Lava is the Message), „Скулптурна феноменология и нестихващо удивление” (Sculptural phenomenology and undiminished wonder) и „Скулптурите” (The sculptures). Есетата са публикувани в албума „Червена гореща скулптура от лава” (Red Hot Lava Sculpture)¹³, издаден през същата година от Дани Осбърн. Основна информация ни дават и двата филма „Червена гореща лава” (Red Hot Lava)¹⁴ и „Мляко” (Milk)¹⁵, заснети с дигитална камера от Джералдин Осбърн по време на експедициите до вулканите Пакая (Pacaya) и Килауеа (Kīlauea).

ИЗВОДИ И ПРИНОСИ

ИЗВОДИ

---

¹³ Osborne, D. *Red Hot Lava Sculpture*. S. l., Blurb Inc., 2010.

¹⁴ DANNY OSBORNE, 2013. *Danny Osborne Lava Video* [online]. Published in 2013. [Accessed at November 15, 2021]. Available from: <https://vimeo.com/66404064>

¹⁵ GERALDINE OSBORNE, 2017. *Milk*. [film]. Published in 2017. Available from: <https://www.dannyosborne.com/milk/>

ГЛАВА I: ЖАЖДА ЗА ЛАВА

В I.1. „Потоци лава – от минало към настояще” е направено проучване за присъствието на лавата в живота на човешкото общество от античността до наши дни. Чрез компаративен метод се установи, че религиозното отношение на творците към лавата е причината тя да не е била използвана като материал за творчество. Коренът на това намерихме още в древни времена, когато култът към вулканичните процеси е бил толкова силен, че на лавата се е гледало като на неприкосновена територия на божества и демони, или като на проявление на самите тях. Зараждането на подобна идея – да се използва лава за творчество – е било невъзможно. Потвърждение получихме и от изследването на представата за ада в голяма част от световните религии и вярвания. Установи се, че в повечето религии лавата, магмата и цялата вулканична активност се явяват първообраз на ада. Лавовата следа в митовете и религиите проследихме чрез обзор на литература и художествените изображения от античността до настоящия момент.

Друга причина за малкия брой автори, атакували огнетечната топилка, беше потърсена в страха от лавата като природна стихия. Страховитата слава на вулканите, носена от историята за реални апокалиптични глобални събития, изгражда представата на авторите за поведението на течната земна маса. Непредсказуемите опасни условия на терена и агресивното поведение на материала са оказвали и продължават да оказват силно влияние върху интереса на авторите за работа с лава от територия на вулканична активност.

В I.2. „Жажда за натурални материали” са направени изводи за факторите, пробудили интереса на творците, към работа с първичната субстанция на земята. Установено е, че с развитието на човешкото познание, религиозното страхопочитание към вулканичните процеси и лавата е заменено от любопитство и творчески интерес. Развитието на технологиите в световен мащаб осигуряват надеждна прогностика на вулканичната активност. Това дава на авторите повече време както за подготовка, така и за бърза евакуация от работния терен. Тук можем да направим извод, че с бъдещия напредък на науката расте и вероятността все повече творци да се решат на подобен смел творчески акт.

Развитието на авиацията като обществен транспорт също допринася за улеснено планиране и придвижване до местата с вулканична активност. По този начин творци от цял свят имат възможността да осъществят творчески процес във вулканична територия. Това води до извода, че автори, които не изповядват местните вярвания и обичаи, могат да прескочат религиозната бариера и да посегнат към лавата с художествени цели. Въпреки това, в разгледаните случаи авторите, които са прибегнали

към огнетечната материя като към материал за творчество, показват своето уважение и страхопочитание към нея по един или друг начин.

Една от главните причини за появата на творчески интерес към първичната материя като материал за скулптура е съвременната социална и икономическа обстановка. Моралният упадък и силното отдалечаване от природата активират чувствителната страна на авторите и те трескаво започват да се обръщат към натуралните материали за творчество. В динамиката на света религиите се преливат една в друга и неусетно се е осъществил обрат. Ако в миналото страхът към Бога е бил причина за липса на творчество с течна лава, в днешно време търсенето на Бога минава през творчески процес с първичната материя.

От направения обзор в „Жажда за натурални материали” на автори, които разработват темата лава с други материали и технологии, можем да достигнем до няколко извода. Първият е, че авторите, които работят в сфери на изкуството, използващи термични технологии, като керамика, стъклообработване и металолееене, са по-склонни да разработват темата лава, което означава, че ако се обособят методи и технологии за обработка на течни скали, ще има сериозен интерес от страна на творците от споменатите области. В България има дълголетни традиции при обработката на керамика, стъкло и метали, което е предпоставка за развитието на технология за разтопяване и формоване на течни скали. Примерите показват, че много автори се вълнуват от морфологията на тези скали и техните застинали форми и ги претворяват идейно и естетически. Това ни води до извода, че те биха имали интерес от директна работа с подобен материал.

Благодарение на порасналия апетит на творците към лавата, можем да направим извод за мащаба на интерес към огнетечната субстанция, извираща от вулкан, като материал за творчество.

В **1.3. „В търсене на лавата”** се описват опити за симулация на огнетечна топлина в контролирана среда чрез пещи. От представените материали можем да заключим, че опитите за домашно претопяване на ефузивни скали са частично успешни, но не покриват широкия диапазон от възможности, нужни за задълбочен творчески процес. Обратно на това „Проектът лава” на университета в Сиракуза представлява значима разработка както за сферата на науката, така и за сферата на изкуството. Скулптурът Боб Висоцки и геологът Джеф Карсън създават технология за разтопяване на магмени скали в контролирана среда. За целите на проекта си екипът организира база с различни по вид и дебит пещи. От представените данни за съоръженията за претопяване на камък и направения паралел с информацията за отливане на чугун можем да направим извода, че те са много сходни. Оттук е възможно да се изведе предложение за развитие на технологията за създаване на конкретни изображения, използвайки технологията за формоване в лаярска пръст.

ГЛАВА II. ЛАВАТА И НЕЙНИТЕ ИЗВОРИ

От събраната геофизична информация и от примерите на художници, направили успешни опити за работа с течни скали можем да заключим, че базичната, среднобазичната и ултрабазичната лави са физически по-достъпни в сравнение с киселата, среднокиселата и ултракиселата. Бедните на силициев диоксид базични лави са характерни за нисковискозните, силно течливи лава потоци, тип Пахоехое, извиращи от т.нар. щитовидни вулкани. Такъв тип са вулканите на Хавайските острови, откъдето произлиза и второто им определение – хавайски тип. Други щитовидни вулкани или такива, които са характерни с достъпни силно течливи лави в спокойни разливи са тези на територията на Исландия. Често лава потоци тип Пахоехое преминават в тип Аа, поради силен наклон или силна вулканична активност, което ги прави по-недостъпни и опасни.

Освен това базичните лави са по-подходящи за художествени опити, целящи конкретни изображения на формите. Поради силната си течливост, огнетечната топилка от потоците тип Пахоехое позволява да бъде обработвана механично чрез натиск, опън или излята в огнеупорни калъпи, носещи предварително заложена информация за формата. Лавовите потоци тип Аа са източник на лави, подходящи за направата на абстрактни форми, защото материалът е с по-висок вискозитет, или с примеси на вече застинала начупена кора, поради въздействието на различни фактори. Застиналите естествени лавови образувания са подходящи за направата на изображения вследствие на изчукване или слепване.

Тук е мястото и на изводите, свързани с работния инвентар. Някои автори като Дани Осбърн загребват лавата от потока директно с негативната форма. Други използват лопати за добиването на материала и издаването му в подготвените калъпи. И за двете техники е необходима физическа сила и бързина. В последните си опити Дани Осбърн сам налива формите си, но е с предварително подготвен ръчен лостов механизъм. Това е възможно само при силно течливите лави на спокойните разливи на потоците тип Пахоехое. За останалите ситуации е необходим екип, както за физическа помощ, така и от гледна точка на безопасността. Придвижването по лавовите терени крие своите опасности и при различните видове лави и потоци има характерни особености на средата. Една от особеностите при работа с потоци тип Пахоехое, които са съставени от базаични лави, са подземните канали, по които се движи гореща течна лава. На места потокът влиза под земята и след известно време отново се показва на повърхността. По този начин човек може да се окаже заобиколен от активни лавови потоци в динамична среда. Вече застиналните потоци тип Пахоехое създават непредвидима чуплива покривка с остри ръбове. Опасността, която крият киселините лави, е тяхната по-голяма експлозивност вследствие на високия вискозитет. Вулканите

от такива лави са непредвидими и силно взривоопасни. Лавовите потоци тип Аа се характеризират с нестабилна застинала покривка, съставена от отделни късове с остри ръбове. Отделените газове са другият опасен елемент на средата. Тук на помощ идват защитните мерки, посоката на вятъра, както и предварителното проучване на терена и неговите характеристики. Повечето автори, които сериозно са се заели с художествени разработки, залагат както на сигурни надеждни обувки, така и на цялостната екипировка.

ГЛАВА III. СРЕЩА

При проучените налични писмени и филмови материали за опита на Бъд Търпин да моделира лава във водна среда, отразен от фотографа Дъг Перин, можем да изведем следните изводи. Средата е със силно намалена видимост и, предвид опасната непредвидима обстановка, рискът за живота на твореца и хората от неговия екип е много висок. Безтегловното състояние на автора не позволява стабилни движения, което намалява степента на контрол върху материала и съответно – върху крайната форма. Този тип подводно моделиране на лава е подходящо само за създаване на абстрактни форми. При тези несигурни, непредвидими условия, изискващи специализирани умения и техника, подобна практика трудно би станала масово явление.

Опитът на Кимбъл Тръмп да третира лавата като течено художествено стъкло демонстрира няколко извода, полезни за практиката. Лавата и стъклото, макар и със сходно поведение, са различни като състав и структура, което изисква различен технологичен подход. Поведението и технологичните нужди на двата материала показват, че чрез адаптиране на технологията за разтопяване на стъкло в пещ е възможна и обработката на лавови продукти.

След направеното литературно проучване е установено, че един от поредните опити за творчество на Стивън Ланг, Реймънд Пелтън и Ави Кириати през 1987 г. е първият документиран случай на работа с течна червена лава, извираща от вулкан. От този опит можем да направим извод за това, че за успешен творчески процес с първичната материя е нужна предварителна подготовка и опит на полигон. Прилага се физическа сила и бързо темпо на работа, а поради тези причини е нужен екип от няколко души. От постигнатите резултати на авторите за нуждата от бавно изстиване на отлятите форми поради опасност от напукване, можем още веднъж да намерим сходство между поведението на стъклото с това на лавата. Авторите са използвали техники и технологии за обработка и на други материали. Успешно са установили практика за формоване на лава в калъп от огнеупорен цимент. Важно подобрение на процеса е бавното охлаждане на готовите форми с цел предотвратяване на пукнатини в структурата на материала и запазване целостта на формата. Използването на сляп калъп

също е заимствано от вече утвърдени практики с други материали, което може да доведе до извода, че трябва да се търси сходство на лавата с други материали и да се имплементират и пригледят техните технологии за извеждане на характерна практика за работа с лава.

От самостоятелния експеримент на Стивън Ланг, направен 14 години по-късно, можем да заключим, че за това време страстта към материала не е утихнала. От кадрите, заснети на Хавайските острови и направения им разбор се установи, че калъпът с който Ланг отлива маска с лика на дъщеря си Хилари е от огнеупорен цимент, което от своя страна води до извода, че за 14 години авторът е стигнал до извода, че това е най- подходящият материал за формоване на лава.

От представените материала за Дани Осбърн, който разработва метод за изливане на лава в бронзови калъпи черпим информация за отношението и положените дългогодишни усилия на творческия екип. С афинитет към естествените материали, Осбърн логично се отправя към първичната субстанция на земята. Той стига до извода, че домашните му опити за разтопяване на базалт не обслужват творческите му потребности. Той не е първият автор, както вече видяхме, който прави отливки на течна лава в калъп, но е първият, който разработва метод за формоване в бронзов калъп. Неговите опити са правени при вулкана Пакая, където лавата може да се причисли към средно базични и към кисели лави, които образуват предимно лавови потоци Пахоехое, преминаващи в тип Аа поради стръмния наклон. Работи с екип и тук отново се доказват вече направените изводи за необходимостта от човешка физическа сила и асистенция. Формите, излезли от калъпите на Осбърн са успешни и здрави. Авторът не говори за нуждата от бавно изстиване на готовите форми, оставя ги сами да отдадат своята топлина, което води до мисълта, че лавата при Пакая е с по различен състав от тази при Килауеа. Примерът на творчеството на този творец е най-широкообхватен. При него ясно се проследяват мотивите, практиката и резултатите от интереса му към първичната материя като средство за творчество.

ПРИНОСИ

В настоящия дисертационен труд извършените проучвания, анализи и съпоставки водят до формиране на научно - теоретични и научно - приложни приноси, както и приноси с потвърдителен характер. Те са дефинирани по следния начин:

- Чрез направения анализ на причините за липса на работа с течна лава се обособяват сферите, в които съществуват задръжки, а това допринася за отпадането на материята като табу.

- Направеният обзор на авторите, разработвали темата „Лава” чрез други материали, очертава апетита на авторите към огнетечната субстанция, извираща от вулкан, като материал за творчество .
- Чрез направените изводи за сходство на някои материали и технологии се посочват сферите в изкуството, в които е възможно адаптиране на технологии към особеностите на лавата. Някои от тези сфери са с вековни традиции в българската художествена история. А това, от своя страна, е благоприятна предпоставка за навлизане на нов материал в пространството на българската скулптура и предполага развитие на нови художествени практики.
- Систематизирана е на едно място научна информация от сферата на вулканологията и геологията, която пряко касае бъдещия творчески работен процес с течна червена лава, извираща от вулкан.
- Направеното проучване указва пространство за взаимодействие между научната среда от сферата на вулканологията, петрологията и геологията от една страна и богатите художествени традиции и практики – от друга, при което всички сфери могат да обединят интереса си към образуването на лавови форми. Научната среда би обучила, обогатила и вдъхновила художествената общност с детайлни и вълнуващи научни разработки за същността на материята. Областта на изкуствата, със своите принципи на художествения процес, може да провокира нови нестандартни подходи в научните среди, които да доведат до неочаквани резултати. Чрез имплементиране на методи от творчески процес в научната практика се откриват нови гледни точки, които биха дали нов, свеж поглед върху научните проблеми.
- Принос е събраната и класифицирана информация относно произхода, видовете и поведението на материала както в течно, така и в твърдо състояние. Това ориентира творците при евентуалните скулптурни резултати. И обратното – художествените резултати биха дали нова, странична гледна точка за точните науки.
- Посочени са конкретни източници за добив на материал в зависимост от търсенията на авторите. Това спомага за организиране на бъдещ творчески процес с течна лава на територията на активен вулкан. Творците със своите творчески интерпретации биха променили статичното обществено мнение за природния феномен.
- Направен е задълбочен прочит и анализ на опитите на авторите, посегнали към разтопените скали като материал за творчество. Демонстрирани са сходства с вече познати техники и технологии за

скулптура, които да доведат до изводи за потенциалните възможности на материала лава.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В света на изкуството материалът е основно изразно средство. Във времето, прекарано на тази планета, хората сме използвали всяка форма на материята ѝ с цел изображение, натоварено с естетическа и или концептуална идея.

За голяма част от творците лавата е неприкосновена поради една или друга причина. Много автори предпочитат да запазят тишина пред първичната материя, за да чуват нейното тайнство.

За друга част от съвремените артисти именно работата с разтопени скали ги доближава максимално до космическата истина и преживяването на съзиданието. Първичната материя носи в себе си притегателно тайнство и усещане за свобода. В същото време огнетечните скали притежават уникални химични, физични и морфологични свойства и характеристики. Имат характерно поведение и състояние, което привлича авторите. Лавата не позволява на човека пълен контрол над творческия процес и до голяма степен предопределя крайния резултат. Може да се каже че резултатите са плод на общо творчество между човек и природа. Кое се явява и основна позиция на артистите относно ролята на човешкото егo в настоящата световна обстановка и цивилизация, както и относно мястото на хората в целостта на времето и природата. Може да бъде обобщено, че актуалността на проблема в изследването произтича от нарастващия интерес на съвремените автори към лавата като материал за скулптура вследствие на световната икономическа и социална обстановка.

Десетилетията системен и нестихващ интерес от страна на представените творци свидетелстват за сериозността на проведените от тях експерименти със суровия натурален материал. Резултатите от тяхната работа са натоварени с висока художествено-естетическа стойност. Направените паралели с изброените научни и хуманитарни сфери демонстрират, че творческият процес при работа с лава засяга широк диапазон от художествени и научни интереси.

Като заключение на настоящия дисертационен труд може да бъде обобщено, че извършените проучвания, анализи и съпоставки успешно доказват хипотезата, че натурална течна червена гореща лава, извираща от вулкан, е актуален материал за творчество, както и че подобно творческо поведение и резултати спокойно могат да се определят като обект на изкуствознанието.

Провеждането на литературно проучване **„Лавата като материал в световната скулптура и присъствието ѝ като тема през последните двадесет години”** е

провокирано от личните художествени търсения и интереси на докторанта в сферата на пластичните изкуства, а именно формообразуването чрез свободни форми с натурално звучене, пресъздаващи природни процеси и състояния. Мотивите са чрез обстойно преглеждане на въпроса да бъде събрана на едно място информация, свързана с темата или пряко касаеща бъдещ творчески процес с течна лава, извираща от вулкан. Дисертацията е разработена с желание да бъде полезно, информативно четиво за колеги, споделящи подобни интереси и търсения и с надежда в бъдеще да бъде надградена и допълнена от нови, неизследвани аспекти и резултати на литературния предмет.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

КУРЧАТОВ, Всеволод, 2004. *Геология за всеки*. София: Пенсофт. ISBN 954-642-221-5.

ЛАЗАРОВА, Дона, 1981. *Иван Лазаров за изкуството*. София: Български художник, 63–65.

ТЕРЗИЕВ, Харун, 1968. *Когато земята се тресе*. Наука и изкуство, София, 1968.

ТЕРЗИЕВ, Харун, 1969. *Сред огън и вода*. Наука и изкуство, София, 1969.

ТЕРЗИЕВ, Харун, 1969. *Срещи с дявола*. Наука и изкуство, София, 1969.

ЦАНКОВ, Цанко. 2012. Магматизъм и магмени скали. *Научен свят* [онлайн].

©2012-2020. Публикуван 9 октомври, 2012 [Прегледан 6 декември 2021]. Достъпен от: <http://www.nauchensviat.eu/magmatism-magmatic-rocks.html>

ШАБАРКОВА, Мариана, 2020. *Вулканите, божества, митове, храмове*. София: Инле, с. 56. ISBN 978-619-90285-0-6.

COIN-COIN LE CANAPIN, 2007. Lava sculpture [online]. Published on July 26 2007. [Accessed on November 10, 2021]. Available from: <https://youtu.be/qH0Ekmx7Aek>

HILBERT, Leigh, 2010. Creating volcanoes out of volcanoes. *Hawaiian lava daily* [online]. Published on October 18, 2010. [Accessed 16 December 2021]. Available from: <http://hawaiianlavadaily.blogspot.com/2010/10/creating-volcanoes-out-of-volcanoes.html>

LAVA OCEAN TOURS, 2008. *INC. Pillow Lava - Lava Dive Hawaii* [online]. Published on 1.07.2008. [Accessed at June 21, 2022]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=gn_IW5Vsxaw

OSBORNE, Danny, 2013. *Danny Osborne Lava Video* [online]. Published in 2013. [Accessed at November 15, 2021]. Available from: <https://vimeo.com/66404064>

OSBORNE, Danny, 2010. *Red Hot Lava Sculpture*. S. l., Blurb Inc., 2010.

OSBORNE, Geraldine, 2017. *Milk*. [film]. Published in 2017. Available from: <https://www.dannyosborne.com/milk/>

PHIL WILSON, 2022. *Lava Sculpture/Magma Magic 1987* [online]. Published on 20 May 2022. [Accessed 28 June 2022]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=iQ2zxBR3hOM>

SIGURDSSON, H., 1999. Bruce Houghton, Hazel Rymer, John Stix, Steve McNutt. 1999. *Encyclopedia of Volcanoes*. Academic Press. ISBN: 978-0126431407.

SIIM SEPP, 2015. Types of Lava Flows. *Sandatlas* [online]. Published in 2015. [Accessed 20 June 2022]. Available from: <https://www.sandatlas.org/types-lava-flows/>

НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА

ЯНЕВСКА, Елена Георгиева, 2021. Лавата като материал в световната скулптура през последните двадесет години. Ролята на Дани Озборн. Списание “Изкуство и критика”. 2021. Т.2, бр.2. ISSN 2738-7275

ЯНЕВСКА, Елена Георгиева, 2023. Магията Магма. Стивън Ланг, Реймънд Пелтън и Ави Кириати. Списание “Изкуство и критика”. 2023. Т.4, бр.1. ISSN 2738-7275